

МАТЕРИЈАЛИ

Андрија ЛАИНОВИК

ПАРИСКИОТ ВЕСНИК „LE SIECLE” (1853 Г.) ЗА ЊЕГОШ

Парискиот весник „Le Siecle” во три продолженија, 1853 год. објави од Л. Bellefond напис: Владиката од Монтенегро, од кој се гледа дека овој бил личен пријател на владиката Петар II Петровиќ Његош.

Овој напреден весник „Le Siecle” по читав во Народната библиотека во Париз и успеав да фотокопирам повеќе написи, што овој лист ги објавувал во тоа време, пред повеќе од 130 години, не само за Његош, туку и воопшто за Црна Гора.

Со ова даваме уште еден прилог во расветлувањето на Његош и неговото значење во нашата книжевност и историја, како писател, владетел и човек.

Владиката, или кнезот Петар II, кого во младоста фамилијарно го викаа Раде Томов, и чие презиме беше Петровиќ Његош, роден е во Његуши во Црна Гора, на 3 ноември 1013 год. Неговото семејство по потекло не е старо, nepовиот предок бил селанец. Поради големите заслуги што ги имал во својата татковина, народот го постави на висока положба; меѓу другото бил избран за иден престолонаследник. Кога станува збор за Његош треба да истакнеме дека неговото родно место му доделило, исто онака како што некогаш Римјаните давале, титула на најугледен граѓанин на земјата.

Раното детинство Раде Томов го поминал меѓу своите полиња, ридови и шуми. Тој спиеше на тврдо, а како играчки ги имаше пушката и јагаанот. Поради тоа, благодарейќи на својот војнички и номадски начин на живот, бестрашност и активност, стекнуваше сила и глас, та во него се разви една извонредна интелигенција. Нема да зборуваме за неговата храброст: еден Његош е храбар по природа; тоа е во неговата крв.

Црногорците имаат свои хирурзи, но овие практичари, како и арапските лекари од нашите денови, не посетувале никакви стручни предавања. Тоа што го знаеја, го научија среде своите планини. Инстинктот и нуждата развиваа кај нив досетливост и способност...

Во десеттата година, сместен во манастирот Савина во Бочка Которска, тој ги доби основните поуки коишто беа заеднички за сите деца во земјата: читање на светите книги, пишување и малу сметање. И тука, како и секаде, како и секогаш, тој покажува иста способност, иста супериорност. Раде Томов, фактички, ја претставуваше иднината.

Четири години подоцна, неговиот чичко, по татко, владиката Петар I го повикал кај себе на Цетиње, во својата резиденција и му го одредил за професор по српска литература славниот национален писател Сима Милутиновиќ, а како професор по српска литература славниот национален писател Сима Милутиновиќ, а како професор по француски јазик моринскиот војник Jean Cartaut; во ова двојно влијание врз младиот ученик, овој подобро ги научил основите на српскиот јазик, отколку што научил да го зборува нашиот (француски) јазик. Jean Cartaut, во исто време морински војник, ветеринар, дури помалку и лекар и на крајот професор по литература, бил примен како човек со заслуги и кон него се однесувале со внимание и почитување. Но Jean Cartaut не проживеал подолго време во таква среќа. Откако заработил малку пари, тој се пропијал и се случило во пијана состојба да падне тешко и од тоа умрел, оставајќи го ученикот кој зборувал француски како што се зборувало тогаш во околината на Брест и Тулон.

Владиката Петар I, кој тогаш управувал со Црна Гора, беше човек со најголеми вредности во секој поглед. Го наследил суверенитетот што го воспоставил уште Иван Страцимир, и како независен водач на една земја која Јужните Словени ја третираа како „врвна гордост“, тој ја сфатил ширината на своите обврски.

Обичен пастир во својата дваесет и прва година, посветен во Карловац по неполни десет години, пријател на Јосип II, кој знаеше да ги оцени натпросечните луѓе, тој отишол во Петроград, каде што поминал две години. Во тоа време Црногорците протестираше против превласта на грчката црква, со што се утврдило еден вид братство меѓу нив и Русите. Во личноста на владиката и во неговата прекрасна земја, Русија гледаше сериозна врска. Катерина II имала намера на Петар I да му додели орден Света Ана од прв ред и орден на Свети Александар Невски. Нешто подоцна цар Павле му подарил орден Свети Владимир и го избрал за член на Светиот Синод. До тогаш, во сите одредби, световниот авторитет припаѓал на еден управник избран од народот. Петар I ги соединил духовната и световната власт. Законодавецот донесе закон и ги спои обичаите и навиките за општо добро на целата земја. Божјиот претставник ја продолжи верата меѓу овие сурови планински. За време на војната се покажа исто така и добар војсководач. Со крстот во ед-

ната рака и со мечот во другата тој ги водеше своите луѓе во борба.

Но, на 31 октомври 1831 година, по една тешка и одлучна битка против трипати посилниот непријател, по едно успешно владеење од скоро половина век, тој умре! Имаше 81 година. Народот, толку често сведок на неговата мудрост, неговата преданост, неговата храброст, неговата самостојност, го почитуваше како светец. Тоа почитување не признаваше граници, бидејќи 1834 година, кога го отвориле неговиот саркофаг, ги нашле неговите посмртни остатоци толку совршено конзервирани, како да не е погребан, како да е заспан. Гробот, подигнат на едно повисоко место во катедралата во Цетиње и неговите драгоцени остатоци останаа предмет на народното симпатизирање кое трае до денеска.

Тоа беше, значи, човек кој тешко можеше да биде заменет. Раде Томов ја прифати таа задача иако имаше само 17 години и што туку беше стапил на должност. Петар I го беше назначил за свој наследник, а врховната волја на тој велик кнез беше почитувана од наследникот исто толку, колку и од народот; не можеше да се верува дека тоа ќе може да го одбие. Беше одведен со епископски жезол во раката, пред манастирот на Иван Црноевиќ, каде што на рамната ледина беше прогласен за владика на 19. октомври 1931 година. Потоа, најстарите во земјата почитувајќи ја волјата народна, го повикаа во Цетиње владиката од Призрен да го посвети. Со големо интересирање беа прифатени сите одлуки на новиот избраник, а потоа беше потврдено за владика во Петроград. На церемонијата, која беше многу свечена, присуствуваа царот и неговиот двор. Младиот црногорски старешина, чија убавина, изглед и висина ги привлекуваше сите погледи, предизвикуваа секаде одушевување.

Владика на Црна Гора

Петар II слушаше еден глас наполно спротивен. Со остроумност што така често ја покажуваше, тој веднаш сфати дека острите и енергични мерки имаат причини само кај народот што покажува таква воинственост. Во еден говор под ведро небо, стоејќи на една карпа, како некој водач Гала, тој објави дека ја прифаќа власта, но под услов на верност и послушност без исклучоци. Тој ги советуваше старешините на комуните да му ја пружа својата помош во зачувувањето на мирот и јавниот ред. Тој се заколна дека сака општ мир, дека нема да попусти под било која цена, макар колку и да биде висока, да би ја постигнал целта. Физичката сила отсекогаш имаше големо влијание врз масите.

Високата појава на младиот кнез, неговиот воинствен изглед, неговиот глас, неговата сила, дури и неговата младост толку полна со машкост и енергија, упорно се наложуваа. Угледни луѓе се потчинуваа на неговата волја, тие лесно ги придобиваа и другите.

И покрај сите големи успеси, победата не беше потполна. Требаше, со сите расположливи сили да се зацврсти; меѓу минатото и иднината требаше да се подигне една бариера. За да го постигне сето тоа, Петар II ја укина овој пат наполно, оваа граѓанска власт (заправо ја укина управата на дворот, која ги реализираше неговите добри намери), којашто владиката Петар I веќе ја беше редуцирал со премногу строгиот авторитет. Надворешната политика тој ја довери на еден министер кој имаше деликатна функција, што до сега ја вршеше еден Босанец, почитуваниот Милаковиќ, чија култура и возвишен карактер оставаа пријатни спомени кај сите што го посетија Цетиње. Најпосле, тој го конституира и Сенатот, законодавно тело и врховен суд, составен од 12 членови. Претседателството на оваа установа, на кое му беше оставил голема власт, наскоро го лиши од оваа чест, бидејќи многубројните функции тоа не му го овозможуваа. На негово место тој постави еден од своите браќа. Петар Петровиќ Његош му го довери потпретседателското место на еден од своите роднини, на угледниот Ѓорѓи Петровиќ, и избра 12 сенатори меѓу најугледните луѓе во земјата.

Политиката на Црна Гора во суштината е милитаристичка, но сепак нема регуларна војска. Штом ќе сегаат дека се во состојба да носат оружје, сите стануваат борци, и штом гласот на татковината ќе ги повика тие трчаат во борба. Албанска пушка, пиштол на појасот и долг нож сличен на анџар, обично тоа се средствата за одбрана. Понекогаш се служат со делови од артилериско оружје. Сепак најсмелите стрелци повеќе ја сакаат пушката. „Јас им нудам барут, но малку оружје. Кога ќе го снема оружјето, тие го бараат кај непријателот“, зборуваше владиката.

Применувајќи ги своите проекти за реформа во војската владиката им даваше, без сомнение, ограничени упатства, бидејќи неговите парични средства беа ограничени, но сепак доволни за да ги подмират потребите на земјата... Тој организираше борбени чети, слични на оние во другите земји, секогаш спремни за борба. Владиката создаде еден мал арсенал чија управа беше доверена на еден стар воин кој служел војска во австриската артилерија. Тој донесе уредба за службата којашто ги принудуваше неговите луѓе да служат без големи тешкотии и во нередовна борба. Најпосле, за да ја потврди својата морална победа, тој основа едно одликување — орден за храброст. Тој орден за храброст, кој одговараше на храброста на српскиот херој Милош Обилиќ, што храбро загина на Косово, се состои од среб-

рен медал, кој на едната страна има два орла со раширени крилја, а на другата страна овие зборови испишани со словенско писмо: ВЕРА, ЧЕСТ и СЛОБОДА; трилогија која за нив претставува патоказ за секој жив на земјата.

Повеќе војни, борби, судрувања, кои не бевме во можност редовно да ги следиме, направија Владиката да се занимава со најтешки задачи. Црна Гора нема ни индустрија ни трговија, ни земјоделство, нема ниту сообраќајни патишта, ни бродови, ни пловни реки, ни големи патишта. Црногорските пастири живеат од своите стада и го користат грозјето од своите ридови и житото од своите рамници. Како борци никогаш не ги напуштале своите села исто како и пушките што не ги симнувале од своите рамења, ни грчкиот нож од појасот.

Ограничен на одредени услови на живот чија скромност не му дозволуваше да прави големи услуги, Петар II во својата земја не можеше да ги одржува институциите за кои сонуваше да ги организира. Без порез, или од минимални порески приходи, што да се прави? Од тој фонд тој ги издржуваше перјаниците и училиштата; тој сам организираше типографија; исто така тој со сите средства, го развиваше земјоделството.

Толкавите напори доведоа до успешни резултати. Благодарејќи на судските установи и на учените луѓе, една строга полициска управа го поврати редот и го осигура мирот во земјата; крвната освета изгуби од својот интензитет; крадците се најдоа во затворите, а криминалците беа стрелани. Благодарејќи, најпосле, на еден подарок од сто илјади ливри, што рускиот цар му ги понуди на Петар II, на својот сојузник и својот истоверник, училиштата ја добија потребната важност, што не би ја имале без таа помош. Училиштето во Цетиње, востановено во еден манастир, постана најславно; во него се водеше настава од: народен јазик, читање и пишување, сметање, географија и историја. Четириесет ученици добиваа, независно од наставата, бесплатно стан и храна во тоа училиште; а во овој момент ќе добијат место синовите на племенските старешини. За сега тоа е сè што видовме, што направил Владиката за брѓаните и за воините; подоцна што ќе биде, ќе видиме.

Карактерна црта за Петар II беше тоа дека тој беше истраен, и внимателен, правичен и точен. Овие особини, употребени во служба на народот со упорност и непристрасност, кои никогаш не се демантирани, му прибавија авторитет меѓу народот. Домашниот живот без сомнение се измени. Таткото во куќата го викаа господар — имаше авторитет спрема годините: неговите и најмали желби беа сфакани како наредби, а неговите најмали наредби беа закон. Општината е потчинета на еден старешина, кој ги извршува судските одлуки. Племето своите грижи за овие работи ги има доверено на најскусниот од нив, на пог-

лаварот. Повеќе племиња, поврзани со роднински врски, бираат меѓу себе еден поглавар или кнез, чии права имаат широки основи како во меѓусебните односи, исто така и во локалните интереси.

Во најтешките недоразбирања се обраќаа до поглаварот, тој да пресуди. Често се обраќаа до господарот, кој никогаш не одбиваше да интервенира, и кој по својата природна добрина, пред да донесе конечна одлука, ги плаќаше судските трошоци, сметајќе ја благајната на цетинскиот манастир како народна каса со која може слободно да располага. Така Петар II ја делеше правдата и милосрдие. Така се прифаќаа неговите наредби и се величаше неговото име.

Црногорците, за да се забавуваат, а и од здравствени причини, се бавеа со гимнастика, народна игра, која е посебно оригинална и со песна. Тие сами ги составуваа песните по углед на Ossian, Camüéns и Хомер. Поносни на своите анали, бидејќи тие се историја на нивните вредности и предци и не сакаа да бидат потполно изгубени за иднината; тие водеа голема грижа за гусларите, кои односниве анали ги зачуваа низ песничката традиција, која народот ја пренесува од таткото на синот, чувајќи ја својата оригиналност, своето единствено обележје, ориенталната сериозност и меланхолија.

Кнезот — владиката беше голем поет, филолог, географ и историчар. Со една меморија слична на онаа на Пиц Мирандола, тој ги знаеше напамет класичните писатели на сите земји. Тој зборуваше француски, руски, италијански, словенски, далматински, турски, албански, старогрчки, модерен грчки, латински, германски. Читаше весници пишувани на овие јазици и ја оценуваше подмитката на големите европски држави со исто толку такт колку и со остроумност. Историјата и географијата апсорбираа голем дел од неговите студии. Имаше живи симпатии за нашите познати луѓе, за нашите големи поети, нашите големи уметници, нашите големи писатели од оваа угледна земја Франција, и беше во непрекината идејна врска со нив. Колку пати не забележивме дека неговите бистри очи се свртени кон Париз! Од различните јазици што тој ги научи со толкава трудољубивост се одделува и францускиот, што претставува наша срамота, за нас Французите, антифилолози какви што се покажуваме во однос на јазикот на Његош, кој, иако поседуваше толкаво богатство, ние го потценувавме. Кога станува збор за францускиот јазик, тој го зборуваше, не може да се каже со елегантија, но сепак со говорен јазик, за да го разбираат полесно. Иако, понекогаш, поодделни негови изрази земени од речникот на Jean Cartaut, предизвикуваа насмевка на нашите усни.

Како и кралот Лудвиг Баварски, тој својата муза ја посвети пеејќи во чест на својата земја.

Еден ден, земајќи од својата маса, меѓу два раскошно подвртани тома од Ламартин и Виктор Иго, едно свое дело, на еден од првите листови напиша: Владика Црногорски АМ. Ј. Б. Потоа, со совршена љубезност, нудејќи ни ја додаде: „Тоа е прва книга која излезе од наша печатница, содржи неколку песни за Кара Ѓорѓе, од мене. Примете го тоа како спомен”.

Освен таа книга, Петар II често објавуваше: во Цетиње — Осаменоста на Црна Гора, прекрасна збирка од размислување и хармонија која го илустрира авторот Јоселун од кој се инспирирал, тоа не го порекнуваше, и ние — со повторното читање — тоа веднаш го забележивме, како што и заслужува; во Виена, во Белград и во Загреб — Горски Венец, мечтаење со многу шарм и меланхолија; Српско огледало — аристофанска студија, или за духот и занесот на здравиот разум и филозофија; една драма под наслов „Шчепан Мали”, трагична историја на еден далматински авантурист, кој во Црна Гора успеал да се претстави како, Петар III (руски цар), и на крајот сепак успеал да го прогласат за цар. Меѓу останатото оставил и извесен број ракописи, кои имаат големо литературно значење.

Изразуваме желба овие сјајни дела што побрзо да стигнат до нас, до Франција.

Самостојноста и независноста на Владиката беше иста како и на неговите земјаци. Странци, угледни луѓе, принцови, дури и кралеви, ги посетуваа на падините на живните планини. Ја украсуваа неговата, веќе богата библиотека, со ретки книги, а неговиот величествен научен кабинет со математички инструменти. Ниту еден од неговите гости не можеше да го достигне нивото на неговиот начин на посматрање и работа; „сите за слобода!”, зборуваше тој, како хероите...

Еден број англиски и италијански новинари стигнале подоцна, по посетата на кралот на Саксонија, кој исто така беше дошол да го посети. Кога тие се фрлиле ничкум, Владиката на тоа жестоко се спротивставил: „Како некогаш, повика тој, кога Римјаните на колена им ги носеле на Персијанците своите дарови! Откога постои таков обичај луѓето да се поклонуваат на колена пред слични на себе си? Слично понижување прават само робовите, ние сме слободни! Јас го примив кралот на Саксонија онака како се прима еден висок гост; јас го примив најубаво колку што може во пазувите на овие наши сиромашни планини, но јас нималу не се понижив пред него! Таков сличен случај никогаш немало и никогаш нема да постои во нашите обичаи”.

Принуден да одбие еден турски напад, Петар II, кога му свршил барутот, се обратил кон Австрија со молба да му даде барут. Во замена за оваа услуга, ја понудил својата владичка митра, полна со скапоцени камења од голема вредност. Австри-

ја, кога видела до каква состојба е доведена Црна Гора, се потсетила на сè што морала да поднесе поради двете царски војни против Возвишената Porta, решила и испратила 300 барели барут, но против волјата на цар Леополд, таа ја задржала митрата, се разбира задржувајќи ја и содржината.

Не сакајќи да ги поднесува истите услови и да чука и понатаму на туѓа врата со непријатности како во времето кога му завршила муницијата, Петар II изградил две барутани, кои во тоа време требало да функционираат и да произведуваат за потребите на Црна Гора. Тоа беше последното од неколкуте важни дела во неговиот јавен живот.

Под дејство на многубројните рани и претераната работа, надевајќи се во својата снажна конституција, Владиката нагло паднал болен. Неговите бели дробови беа начнати. Планинскиот воздух можеше да биде непогоден за неговото здравје па затоа лекарот го посветувал да помине неколку месеци во Котор и да се отргне од секојдневните обврски. Отишол да побара малку одмор во Котор. Тоа е едно мало гратче, мирно, со блага клима и чист воздух; тој тука го поминал летото 1830 година.

Бидејќи болеста не попустила, по два месеци тој отпатувал за Венеција. Но ни тука не дошло до подобрување на здравствената состојба. Болеста беше зела замав. Од Венеција редум ги посетил: Виена, Неапол и Рим. Престојот во последниве два града го закрепнал. Силата очигледно почнала да му се враќа. Секојдневно шетал по неколку часа пешки.

Весниците пишувале за неговата посета кај папата; во нив дури се споменува и за интересниот одговор од личниот секретар. Се барало од нив да го положат оружјето при влегувањето во собата на Неговата Светост. „Освен на смртниот одар, Црногорците не го оставаат своето оружје”, одговорил младиот планинец. Зборот кој звучи необично во устата на било кој друг човек, не претставуваше никаква фалба од страна на оној што ја изговорил. Папата Пије IX го примил својот пријатен гост, човек кој освојуваше со својот шарм и достоинство.

Од Рим Владиката стигна во Неапол каде што требаше да помине извесно време. Тој сè уште беше немоќен и слаб. Италијанскиот воздух и клима му одговараа. Сонцето го зајакна неговото тело, исцрпено од болеста што бавно напредува, но сериозно нагирзува. Под убавото неаполско сонцето тој се поврати во живот; иако можеше малку да се верува во целосно извлекување, сепак надежта го крепеше.

Во врска со делото што му го бевме испратиле, тој ни одговори на српски јазик со едно љубезно писмо, што ќе го цитираме, благодарейќи на преводот што го изврши познатиот професор по словенска литература во Францускиот колеж, г-н Cyprien Robert:

„Многу почитуван М.Л.Б . . .

Преку г-н Victor Lizzato ги примив Вашите две ценети писма од 20 јули и 24 октомври оваа година, истовремено со Вашето прекрасно дело. Ве молам да ја примите мојата искрена благодарност за овој подарок, а сто пати повеќе за Вашето драго сеќавање. Краткото време што го поминавме заедно никогаш нема да се изгуби од моето сеќавање.

Грофот Osmond, во Котор им зборувал на моите соработници за Вашата болест, вест што јас ја примив со голема тага. Но Вие сте млад, Вие ќе се опоравите, бидете уверени. Исто така бев многу ожалостен кога разбрав за она што му се случило на г-н o'Osmond во Драч. Тогаш г-н o'Osmond се врати од Црна Гора, и исправно би било Турците со глава да ни платат за ветувањето што ни го дадоа во врска со него.

Не можам да Ви ја испратам Историјата на Црна Гора пред моето враќање во земјата. Нема ништо особено ново во овој момент. Имам да Ви зборувам за многу работи, но во овој момент, не знаејќи дали ова писмо ќе Ви стигне, јас откажувам. Ќе Ви се јавам повторно од друго место.

Значи, довидување драги В.

Ве молам да не ги заборавите своите пријатни сеќавања на оној што Ве почитува од дното на своето срце.

Владика црногорски
„Петар Петровиќ Његош”

По престојот во Margellina, Владиката се настанил во Santa Lucia, место што се наоѓало не многу далеку од живеалиштето на неговиот пријател маркиз de Salvo. Г-н de Salvo беше човек со специјална угладеност, со пријатен дух, со солидна и многуобразна школовка; го запознал кај една руска госпоѓа, многу почитувана и од првиот ден кнезот и тој се поврзаа. Често се посетуваа еден со друг, ги разменуваа своите мисли и во ова интимно другарување, чиј шарм само малкумина можеа да го оценат, тој го поминуваше своето време — врзано со неговата болест.

Владиката пишуваше приклучоци за сè што виде на своите екскурзии и ги пренесуваше во својот бележник. Само, наместо сето тоа да го пишува во обична проза, тој го изложува со јазикот на поет. Неговата фантазија, жива и еминентно поетична, втиснуваше сјајни слики од баловите или играта голф во Неапол, од Везув, од целата околина на старата Partenope, со прекрасна и пребогата содржина. Неговиот обичај да зборува пластично и со многу топлина беше нешто прекрасно. Неговите кажувања беа колоритни, вистински и многу возбудливи.

Неговата најголема желба беше да приреди на француски еден приказ што самиот би го превел од воената историја на Црна Гора, онаа од М. Медаковиќ, која со полно право ја споредува со „историја на херојските времиња“. За таа цел требаше да се приберат неговите диктати, кои малу беа на француски, малу на италијански, но секогаш мешани со словенски јазик, и во неколку разбирливи зборови да се сфати реченицата. Тоа не беше лесна работа. Можеше да се случи, и без своја волја да се протолкува на друг, погрешен начин. Сепак маркизот de Salvo се понуди да ја прифати таа работа и на тој начин да прикаже една цела епопеја.

Тој диктирајќи често се задржувал за да го изрази воодушевувањето со некое движење, а акцентирањето избивало од неговите гради како татнеж од гром. Во еден од ваквите моменти некој странец му зборувал дека Црна Гора не може а да не е потчинета на Турција.

„Ако некогаш еден дел од населението на нашите планини би дозволил да се најде под турска власт, објаснување тој со издигнато чело, бидете уверени дека оваа потчинетост би можела да трае една, две, три години... четири никогаш! Изговарајќи ги овие зборови со громок глас, тој ги потврдуваше со одлучни движења на рацете.

Доаѓајќи за наследството, по смртта на својот стрико и претходник Петар I, тој се постави така што не сакаше ништо да зборува за него, ниту за тоа што би можел да направи, ниту пак за тоа што е сторено за време на неговото владеење.

„Ако на Господа му се допадне да поживеам уште некое време, рече тој на својот преведувач, кој внимателно го слушаше, јас ќе работам како досега, за доброто на мојата земја, а моите наследници ќе имаат можност да дадат оцена за сето тоа. Но, за сега со ова е сè речено“.

Сиромашкиот кнез, како немал време и расположение да ја среди својата здравствена состојба онаму, каде што времено, порано се закрепнувал!

Поради некои настани тој мораше да отпатува за Виена и тој отпатува. Тој пат не беше многу среќен: неговата болест се влоши, бидејќи остана без секаква нега со која до тогаш беше окружен. По една сезона помината во бањата Баден-Баден (две милји далеку од Виена) тој некако се опорави. Но тоа беше само моментно. За жал тоа се случуваше во триесет и седма та година од неговиот живот, живот што имаше толку длабоки корења.

Неколките нарушувања, во почетокот безначајни, но наскоро потоа многу сериозни, го принудија на брзина да се врати во Цетиње. Тоа беше неговата последна етапа. Смртта, со својата страшна секира удираше во коренот на храстот сè уште полн со полет, кој требаше да биде соборен пред време!

Во најголемиот дел од своето владеење Владиката живееше во стариот манастир, изграден во времето на Иван Црновиќ, 1458 г. Овој манастир, неколку пати рушен од страна на Турците и повторно граден на една цетинска височина, фактички се наоѓа во подножјето на една планина висока 3.500 стопи над морската површина. За живеење, во последно време, беше возложил да му се изгради мал дворец, наспрема ова старинско засолниште. На кошињата од сидовите кои служат како ограда, се издигнуваат кули за одбрана со отвори за огнено оружје, а во двориштето има четири топа, одземени од непријателот. Еден апартамент беше наместен не толку со луксуз колку со вкус, и од него болниот кнез повеќе нема да излезе.

Повеќе од шест недели, со силни болки во градите, беше врзан за постелата, поточно тој лежеше на еден отоман. Тие што го придружуваа, вознемирени до крајност, не можеа дури ниту да спијат. Во скапиот живот на владиката тие го гледаа врзан својот опстанок и затоа бдееја, сè уште полни со надеж; само Владиката веќе го немаше. Не сакајќи да ги признае и прифати овие факти, како да се плашеше дека ќе биде премногу бргу однесен; тој со сите се однесуваше со полно љубов во секој момент: со Господ и својот народ си го беше поделил времето. Во молитва и грижа за присутните му поминуваше денот и во тоа тој наоѓаше олеснување во својата тешкотија. За жал, водејќи борба со смртта на тој начин, тој не можеше да ја победи и така мораше да ја наведе својата глава.

Смртта, тој неумолив косач, го ставаше во браздата овој свет и млад клас пред да биде созреан.

На 31 октомври, пред пладне, секавајќи дека крајот се приближува, тој ги повика своите родители, своите пријатели и Сенатот. Во осум и половина свонеше на врвот на Орлов Крш. Занесен во своите мисли и скршен од долготрајните болки, но сепак радувајќи се на богатството од своето творештво, наизменично ги принесуваше своите раце на главата, каде што се собираа илјада мисли, кои оттаму сигурно веќе не ќе можат да излезат, а неговите гради ги раскинуваше мртвечки оган. Од време, на време ќе фрлеше по некој тажен поглед надвор.

Што ќе се случи со овој храбар народ, за чија слава и среќа тој имаше толку многу сторено, и за кој сакаше уште толку многу да направи? Каква ќе му биде судбината во иднината? Личностите што беа повикани го најдоа во неговата соба, облечен во владичина облека, шетајќи се вдолж и попреку како жртва на голема вознемиреност. Во почетокот изгледаше како да не го забележува нивното присуство. Но сепак, сигурно е дека тој не се сомнева во тоа дека стотина срца молчејќи го посматраат со вознемиреност и страв. Од неговите усни излегуваа кратки зборови. Оеднаш неговиот поглед, кој до то-

гаш беше вперен во сонцето, се сврте кон присутните во собата. Во тој поглед можеше да се прочита бол, но и благодарност.

„Браќа, проговори тој со цврст глас, ви благодарам, ви благодарам од сè срце за вниманието со кое ги исполнивте сите мои желби. Ве повикав вас да ја чуete мојата последна волја, да го прифатите мојот последен совет, бидејќи се подготвувам да ја предадам душата на Врховниот создател, по малку време јас повеќе нема да постојам”.

Овие зборови изговорени мирно, предизвикаа голема потресеност и силно возбудување меѓу присутните. Во својата недоверба, тие се обидуваа, но попусто, да го убедат својот господар дека со оваа злокобна мисла се лаже.

„Слушнете ме, продолжи тој, единство и хармонија треба да постојат секогаш меѓу вас” — им зборуваше на своите верници, стоејќи меѓу нив. „Чувајте ја будно границата на нашата татковина, и ако повторно се јави опасност, за одбраната на земјата да ја пролеете и последната капка крв! Чувајте ја вашата слобода, вашата независност, но трудете се и да останете во добри односи со вашите соседи. Ако Турција го одржува мирот, останете верни на мировниот договор. Никогаш вината нека не биде од ваша страна. Јас го именувам за управник на Црна Гора мојот брат Петар Петровиќ Његош. Тој ќе управува до поставувањето на владиката што јас ќе го одредам. За мој наследник го одредувам синот на Станислав Петровиќ Његош, Данило, мојот внук што сега за жал не е присутен. Сенаторите ќе ги почитуваат вашите обврски, но тоа ќе биде заемно поврзано — вие ќе ги исполнувате за доброто на татковината; во својот тестамент јас ги предвидов и вашите награди.

Наредувам моето тело да биде сохрането на врвот на брдото Ловќен (Lipčena), во близина на скоро подигнатата капела. Мојот тестамент се наоѓа во рацете на рускиот конзул во Дубровник: ви оставам во завешт да ги исполните моите барања”.

Откако го изврши советувањето, кнезот посака да му го подготват креветот, на кој пред дваесет години почина неговиот претходник Петар I, со нова бела постелина. Потоа нареди да му го донесат распетието, клекна на колена и почна да ја искажува својата последна молитва. Потоа, откако стана го упати погледот кон небото и рече: „Семожни боже, јас ти го препорачувам мојот народ и мојата душа”. Во тој момент, Владиката дотогаш мирен и полн со ведрина се промени. Легна и при тоа никој не му помогна; го стави крстот на своите усни и заспа со вечен сон, изговарајќи:

„Збогум браќа!” Манастирското своно сè уште не беше означило десет часот.

Тоа беа неговите последни зборови, тоа беше крајот на храбриот, но и свет Раде Томов, од неодамна Петар II, кнез и владика, човек што ја препороди Црна Гора. Така живееше и така умре, почитуван од своите сограѓани, роднини, пријатели, и од сите оние што ја имаа — како и ние — таа чест да го видат и да му се приближат. Храбар и вешт кавалер, смел и неуморен стрелец, неустрашлив водач, мудар реформатор, симпатичен и умилен, златно срце и префинета душа, овој свештеник полн со благост и добрина, тој милостив кнез, понекогаш дури и до слабост, остави зад себе само тага.

При можноста да располага со животот на сличните на себе, наредбата за смртна казна често се појавуваше на неговите усни, но не можеше да биде изговорена. Возможно е тоа и да беше грешка. Но, кој можеше да се осуди да му предложи да направи, сепак некакво, злосторство.

На 27 декември во Задар, Далмација, е запишано:

„Се потврдува веста дека Данило Петровиќ Његош е избран прилично студено од страна на претседателот на Сенатот, Петар Петровиќ, неговиот чичко, а исто така и од потпретседателот. Се бараше овие достоинственици него лично да го прашаат што ќе работи во Цетиње. Петар Петровиќ има, се зборуваше, потврда писмена од 1846 год. во која покојниот Владика, нему му ја ветува световната власт во случај на смрт; и врз основа на тоа сега тој претендира да биде световен владар на Црна Гора, не грижејќи се за Данило и за одредбите на другиот тестамент. Се тврди дека Данило барал да интервенира, за средување на овие проблеми, рускиот конзул во Котор”.

Дали е наполно точно она што може да се прочита? Ние си дозволуваме во тоа да се посомневаме. Еве ја автентичната приказна од еден очевидец, кој бил сведок на сè што се случувало.

Над мртвиот Владика сите присутни се заколнале, подавајќи си раце, дека целосно ќе ги извршуваат неговите барања, и тоа под страв од смртна казна за оној што тоа не би го извршил.

Потоа еден гласник беше испратен во Котор за да го врати тестаментот од кнезот. Го отворија јавно, а тој започнуваше со овие зборови:

„Ти благодарам тебе, кој ми овозможи да ја запознаам светлоста! О боже, ти благодарам што ме постави на крајот на едно од Твоите сонца, и дека ме издигна во неговите боженствени сфери. Јас Ти благодарам, о господи, што ми даде душа и тело на оваа земја, меѓу толку тела и души! Јас Ти благодарам, Тебе, што ми овозможи уште во детството душата своја да ја хранам гледајќи ги твоите дела! О Ти, што толку многу Те ценам, и што ја славам Твојата дарежливост! Потоа, се восхитувам на твојата сила, и колку повеќе размислував за судбината

на луѓето, толку повеќе ги сожалував. Твојот збор го создаде светот од ништо, и сè мора да биде потчинето на Твоите закони. Човекот е смртен и како сè на земјата треба да исчезне. Јас радосно го совладав прагот на надежта кон Твоето блескаво светилиште. Еве ме потчинет на Твоите одредби и одговорам на Твојот позив, да би уживал под Твојата заштита на вечното сонце, и да те прославувам засекогаш со бесмртното сонце. Боже на добрината и милосрдноста, удостои ме и прими ме на своите гради!”

По овој величенствен увод на еден христијанин полн со љубов и понизност, полн со покорност и надеж, на ред дојдоа одредбите од покојниковиот тестамент. Неговите родители, неговите службеници, неговите пријатели, сиромаштијата во прв ред, неговите верници имаа свој удел во оваа дарезливост. Тој никого не заборава од својата околина, а во замена за тоа бараше една молитва. Сиот народ се молеше за него.

Кој би се осудил, значи, да се побуни против овие одлуки.

L' de Bellefond